

Magdalena Wójcik*

1. PRZEMOC SEKSUALNA W ZWIĄZKU MAŁŻEŃSKIM JAKO PRZYKŁAD PATOLOGII

Streszczenie

Jedną ze szczególnych form relacji międzyludzkich jest małżeństwo. Poziom jakości funkcjonowania związku małżeńskiego pozostaje w ścisłym powiązaniu z prawidłowym przebiegiem pożycia seksualnego. Celem opracowania uczyniono eksplikację zjawiska wewnątrzmałżeńskiej przemocy seksualnej, dokonaną w oparciu o studium literatury przedmiotu oraz analizę wyników badań przeprowadzonych przez Ośrodek Badania Opinii Publicznej (TNS OBOP) oraz Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS), prezentujących poglądy dorosłych mieszkańców Polski na zjawisko przemocy oraz skalę jego występowania w rodzinie. Pozyskane dane nie oddają w pełni zasięgu zjawiska, a przeprowadzone badania mają charakter badań przyczynkarskich. Wynika to m.in. ze znikomej zgłaszalności doświadczania przemocy seksualnej ze strony współmałżonka i społecznej percepcji, niekiedy wręcz negującej możliwość dokonania gwałtu czy innej nieaprobowanej przez partnera intymnego czynności seksualnej.

Słowa kluczowe: małżeństwo, przemoc seksualna, gwałt, patologia, norma.

Wprowadzenie

Człowiek jako istota społeczna w swej naturze ma zakorzenioną zdolność do partycypowania w skupiskach ludzkich – wszak od zarania dziejów aktywność opierała się na działaniach podejmowanych wspólnie¹. Jedną z najważniejszych instytucji społecznych jest małżeństwo, którego społeczny charakter wyznaczają między innymi uprawnienia seksualne, jakie z chwilą zawarcia

* Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki, Katedra Pedagogiki Chrześcijańskiej i Biografistyki Pedagogicznej.

¹ A. Dakowicz, *Powodzenie małżeństwa. Uwarunkowania psychologiczne w perspektywie transgresyjnego modelu Józefa Kozielskiego*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Warszawa 2014, s. 21.

związku małżeńskiego otrzymują względem siebie współmałżonkowie².

W Polsce zgodnie z wykładnią art. 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³ małżeństwem jest związek zawarty pomiędzy dwiema osobami przeciwnej płci. A. Kotlarska-Michalska, przyjmując za W. Stephensem, pisze, że małżeństwo jest społecznym, legalnym seksualnym związkiem, którego początek wyznacza publiczne obwieszczenie i zobowiązanie podejmowane z myślą o trwaniu w związku – wszystko to objęte jest umową małżeńską określającą obopólne prawa oraz obowiązki współmałżonków względem nich samych oraz ewentualnego potomstwa⁴. O doniosłości instytucji małżeństwa świadczyć mogą również słowa F. Adamskiego, który to stwierdził, że „małżeństwo jest instytucją, za pomocą której społeczeństwa zapewniają sobie zrodzenie i wychowanie następnich pokoleń oraz przekazanie im dziedzictwa materialnego i kulturowego”⁵.

Zawierając związek małżeński, jak podkreśla Z. Dąbrowska, partnerzy na ogół oczekują wzajemnego zaspokajania potrzeb, wśród których dominują: potrzeba afiliacji, bliskości, więzi emocjonalnej, stabilizacji uczuciowej oraz ekonomicznej, a także potrzeby seksualne⁶. Zgodnie z powszechnym przekonaniem i wynikami badań poziom jakości funkcjonowania związku małżeńskiego pozostaje w ścisłym powiązaniu z prawidłowym przebiegiem pożycia seksualnego⁷. W toku socjalizacji jednostka winna dążyć do realizacji potrzeb seksualnych w sposób dostosowany do wartości i norm społecznych⁸. W odniesieniu do zachowań seksualnych zastosowanie kryterium normy ukierunkowane jest na: wyznaczenie oraz regulowanie granic relacji międzyludzkich, umożliwienie obiektywnej oceny przejawów seksualności danej osoby bądź grup społecznych, typowanie osób wymagających szczególnej pomocy i wsparcia, leczenia lub separacji z uwagi na stwarzane dla reszty społeczeństwa ryzyko, tudzież ułatwianie rozumienia problemów w relacjach międzyludzkich⁹.

² R. Krajewski, *Prawa i obowiązki seksualne małżonków. Studium prawne nad normą i patologią zachowań*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 11.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. poz. 483).

⁴ A. Kotlarska-Michalska, *Małżeństwo jako związek, wspólnota, instytucja, podsystem i rodzaj stosunku społecznego*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 1998, t. X, s. 52.

⁵ I. Gumińska, *Rodzinnie uwarunkowania percepcji małżeństwa przez młodzież akademicką*, „Pedagogika Rodziny” 2015, nr 5(4), s. 221.

⁶ Z. Dąbrowska, *Małżeństwa w Polsce współczesnej. Studium empiryczne*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, *Rodzina w czasach szybkich przemian*, 2001, t. 13, s. 34.

⁷ J. Rostowski, T. Rostowska, *Małżeństwo i miłość. Kontekst psychologiczny i neuropsychologiczny*, Difin SA, Warszawa 2014.

⁸ M. Szymańska-Pytlńska, M. Beisert, *Diagnoza niedojrzałości psychoseksualnej sprawców przestępstw seksualnych wobec dzieci jako wyznacznik opracowania programu ich psychoterapii*, „Psychoterapia” 2016, nr 3(178), s. 67.

⁹ Z. Izdebski, *Seksualność Polaków na początku XXI wieku. Studium badawcze*, Wydawnictwo

Jednym ze zjawisk zaliczanych do grupy dystynktywnych dla patologii społecznej jest przemoc seksualna. O ile bowiem samemu zagadnieniu przemocy seksualnej poświęcono wiele opracowań, o tyle stwierdza się wciąż deficyt badań w obszarze zjawiska wewnątrzmałżeńskiej przemocy seksualnej – problem, choć niebagatelny, podejmowany jest zazwyczaj w odniesieniu do sytuacji wykorzystania seksualnego żony przez męża. Podkreślenia wymaga fakt, że mężowie również padają ofiarami przemocy seksualnej ze strony żonek.

Celem niniejszego opracowania uczyniono eksplikację problemu przemocy seksualnej w małżeństwie, dokonaną w oparciu o studium piśmiennictwa oraz analizę wyników badań przeprowadzonych wśród dorosłych mieszkańców Polski przez Ośrodek Badania Opinii Publicznej (TNS OBOP) oraz Centrum Badania Opinii Społecznej (CBOS), ukazujących poglądy respondentów na temat zjawiska przemocy w rodzinie oraz skalę jego występowania.

Założono, że wykorzystanie seksualne współmałżonka stanowi przykład patologii w rodzinie. W tym miejscu trzeba zauważyć, że pojęcia „patologia” początkowo używano w medycynie na potrzeby określenia czynników wywołujących chorobę. Dopiero pod koniec XIX w. zostało ono przyjęte na grunt nauk społecznych¹⁰, gdzie stosowano je w odniesieniu do zachowań pozostających w sprzeczności z powszechnie akceptowanymi wartościami i normami społecznymi¹¹. Zachowania te traktowano jako trawiące ówczesne społeczeństwo „choroby” i nazywano społecznymi patologiami¹². Termin „patologia społeczna” jest pojęciem wieloznacznym¹³. Za twórcę i popularyzatora polskiej szkoły patologii społecznej uważa się A. Podgóreckiego¹⁴, który patologią społeczną nazywał „ten rodzaj zachowania, ten typ instytucji, ten typ funkcjonowania jakiegoś systemu społecznego czy ten rodzaj struktury, który pozostaje w zasadniczej nie dającej się pogodzić sprzeczności ze światopoglądowymi wartościami, które w danej społeczności są akceptowane”¹⁵. Współcześnie mianem patologii

Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 64.

¹⁰ P. Migąła, *Wybrane elementy patologii społecznej w aspekcie ich uwarunkowań*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2011, s. 7.

¹¹ A. Dobieszewski, *Przyczyny i przejawy patologii społecznej*, „Polityka i Społeczeństwo” 2004, nr 1, s. 153.

¹² S. Mordwa, *Dysproporcje przestrzenne wybranych zjawisk patologii społecznych w Łodzi* [w:] A. Suliborski, M. Wójcik (red.), *Dysproporcje społeczne i gospodarcze w przestrzeni Łodzi. Czynniki, mechanizmy, skutki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 276.

¹³ M. Kotowska, *Zjawisko patologii społecznej w ujęciu kryminologicznym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9, s. 507.

¹⁴ M.I. Słomczyńska, *Patologie społeczne w kontekście kryzysu współczesnej rodziny*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 8, s. 72.

¹⁵ A. Podgórecki, *Patologia życia społecznego*, PWN, Warszawa 1969, cyt. za: M.I. Słomczyńska,

społecznej określa się pejoratywnie zjawisko społeczne, uwzględniające naruszenie norm i wartości, występowanie destruktywnych zachowań mierzonych skalą społecznego ostracyzmu w większej zbiorowości lub w skali masowej. Przeciwwstawienie się tego rodzaju problemom warunkowane jest użyciem siły zbiorowej¹⁶. Przemoc seksualna w związku małżeńskim uważana jest za jedną z patologii społecznych¹⁷.

Zjawisko wewnątrzmałżeńskiej przemocy seksualnej

Choć w dyskursie pedagogicznym i nauk pokrewnych problem przemocy nie traci na aktualności, rozpowszechnienie stosowania przemocy seksualnej wobec współmałżonka – a zwłaszcza w sytuacji, kiedy to kobieta jest oprawcą – jest zagadnieniem relatywnie rzadko analizowanym na kartach literatury przedmiotu. W Polsce problem ten w ostatnich latach badali między innymi: Z. Lew-Starowicz¹⁸, M. Makara-Studzińska, A. Grzywa i R. Turek¹⁹, D. Rode²⁰, M.H. Herudzińska²¹, jak również poświęcony problematyce ojcostwa, rozwodów, alimentów i kontaktów z dziećmi po rozpadzie związku małżeńskiego ser-

Patologie społeczne w kontekście kryzysu współczesnej rodziny, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 8, s. 72–73.

¹⁶ M.I. Słomczyńska, *op. cit.*, s. 23.

¹⁷ P. Migąła, *op. cit.*, s. 83.

¹⁸ Z. Lew-Starowicz ustalił, że główną przyczyną seksualnego maltretowania mężów przez żony są zaburzone relacje wewnątrzmałżeńskie. Ponadto dowiódł, że u ponad 50% mężów w takich związkach występują zaburzenia erekcji, a u 30% zaburzenia wytrysku – Z. Lew-Starowicz, *Zespół maltretowanego męża*, „Problemy Rodziny” 1992, nr 4, s. 49, cyt. za: Z. Dąbrowska, *op. cit.*, s. 40.

¹⁹ Wśród wiodących motywów stosowania przez kobiety przemocy wobec partnerów wymieniają oni pobudki natury seksualnej, tj. brak przeżywania satysfakcji seksualnej, rozczarowanie, impotencję partnera, przedwczesny wytrysk – M. Makara-Studzińska, A. Grzywa, R. Turek, *Przemoc w związkach między kobietą a mężczyzną*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2005, nr 14(2), s. 133.

²⁰ Analiza 29 opinii psychologicznych zamieszczonych w aktach sądowych spraw karnych i rozwodowych dostarczyła wniosków, że w przypadku 58% małżeństw przemoc fizyczna i seksualna trwała od 2 do 10 lat, a ofiarami padały najczęściej (54% przypadków) kobiety w wieku 30–40 lat – D. Rode, *Gwałt w związku małżeńskim*, „Chowanna” 2005, nr 1, s. 32–33.

²¹ M.H. Herudzińska w 2018 r. przeprowadziła w grupie 187 studentów kierunków humanistycznych badanie, którego głównym celem było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, jaki jest obraz przemocy w rodzinie w opiniach osób młodych. Spośród wszystkich ankietowanych aż 57,2% uczestników badania przemoc w rodzinie kojarzyło z przemocą seksualną, podając jednocześnie, że sprawcami są najczęściej (91% wszystkich wskazań) mężczyźni – M.H. Herudzińska, *Stereotypy dotyczące zjawiska przemocy we współczesnej rodzinie polskiej*, „Studia z Teorii Wychowania” 2019, nr 3(28), s. 39.

wis internetowy dla mężczyzn dostępny pod adresem: www.wstroneojca.pl²².

Z. Izdebski i M. Łukaszek zauważają, że w Polsce problematyka przemocy seksualnej w ogóle jest zaniedbanym obszarem badań. Ci sami autorzy wskazują, że choć ogromne zainteresowanie mediów tą tematyką oraz deklarowane potępienie dla sprawców pozwala domniemywać o otwartości społeczeństwa na naukową wiedzę, to jednak paradoksalnie wciąż odczuwa się silny opór przed prowadzeniem badań na temat zjawiska przemocy seksualnej²³, które to polega na zmuszaniu ofiary do podejmowania niechcianych lub nieaprobowanych przezeń zachowań seksualnych, jak również przymuszaniu²⁴ do odtwarzania scen z materiałów pornograficznych, utrwalaniu przebiegu czynności seksualnych w postaci filmu czy zdjęć bez zgody partnera²⁵. Wyliczenie to uzupełnić należy o wymuszenia współżycia z osobami trzecimi, a także ostentacyjne demonstrowanie zazdrości oraz krytykę zachowań seksualnych²⁶. W przemocy seksualnej najmniej chodzi o sam seks – istotne jest przede wszystkim zaakcentowanie władzy, przewagi nad drugą osobą²⁷, zrealizowanie wyłącznie potrzeb sprawcy przemocy²⁸.

Satysfakcja seksualna osiągnięta z poszanowaniem woli i preferencji obojga małżonków koreluje dodatnio zarówno z częstotliwością podejmowanych stosunków, jak i ogólnym zadowoleniem z małżeństwa – stanowi istotny czynnik warunkujący utrzymanie związku, umacnia więzi pomiędzy małżonkami²⁹. Na-

²² Przeprowadzone przez redakcję portalu www.wstroneojca.pl badanie internetowe wykazało, że 10,6% mężczyzn biorących udział w badaniu doświadczyło przemocy seksualnej ze strony partnerki – S. Mielnik, *Mężczyzna jako ofiara przemocy domowej*, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2010, nr 3, Konferencja Rzecznika Praw Obywatelskich „Przeciw przemocy domowej. Ręce są do przytulania” 22 lutego 2010 r., s. 133.

²³ Z. Izdebski, M. Łukaszek, *Etyczne aspekty badania przemocy seksualnej*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2018, nr 2, s. 119.

²⁴ Terminem współwystępującym ze stosowaniem przemocy jest przymus. W odniesieniu do komentowanej problematyki przymus utożsamiać się będzie z presją, naciskiem. W ujęciu tym podkreślona jest dwupłaszczyznowość pojęcia – zewnętrzna oraz wewnętrzna. Jak podaje A. Kubanek, „w pierwszym ujęciu słowo przymus rozumiane jest jako okoliczności zmuszające kogoś do czegoś wbrew jego woli (...). W drugim ujęciu przymus oznacza zmuszanie się (siebie samego) do czegoś” – A. Kubanek, *Interdyscyplinarne ujęcie przymusu*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2015, nr 12, s. 93.

²⁵ A. Jaworska, *Leksykon resocjalizacji*, Impuls, Kraków 2012, s. 192.

²⁶ W. Jedlecka, *Formy i rodzaje przemocy*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie” 2017, z. XI, s. 19.

²⁷ J. Helios, W. Jedlecka, *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2017, s. 22.

²⁸ I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie* [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja. Tom 2*, PWN, Warszawa 2008, s. 57.

²⁹ A. Żak-Łykus, M. Nawrat, *Satysfakcja seksualna, życiowa i partnerska*, „Family Forum” 2013,

turalnym wydaje się zatem wniosek, że podejmowanie jakichkolwiek czynności wyczerpujących znamiona przemy seksualnej w obrębie związku małżeńskiego nie tylko nie sprzyja satysfakcjonującemu pozyciu, ale przede wszystkim stanowi istotny czynnik ryzyka trwałego rozpadu lub separacji. A. Susek-Kaczyńska stwierdziła, że wewnątrzmałżeńska przemoc seksualna absolutnie nie jest wyimaginowanym zjawiskiem, wprost przeciwnie – nierzadko stanowi nieodłączny, aczkolwiek skrywany, element życia rodzinnego³⁰. *De facto* treścią przemy seksualnej w małżeństwie najczęściej jest kwestia zgwałcenia³¹, czyli „jakikolwiek niechciany stosunek lub penetracja (waginalna, oralna, analna) osiągnięta siłą, groźbą siły bez zgody ofiary”³². Problem ten dosyć późno stał się przedmiotem zainteresowania przedstawicieli nauk empirycznych. Przyczyn tego stanu rzeczy upatruje się przede wszystkim w społecznej percepcji przemy seksualnej w małżeństwie, uważanej niegdyś za szczególnie mało problematyczną kwestię, o znikomym zasięgu. Niejednokrotnie wręcz poddawano w wątpliwość możliwość zaistnienia gwałtu na współmałżonku, z uwagi na przeznaczenie małżeństwa³³. Przełomowym w zakresie zmiany pojmowania istoty przestępstwa zgwałcenia był rok 1975, kiedy to ukazała się książka S. Brownmiller zatytułowana *Against Our Will. Men, Women and Rape*. Autorka podkreśliła, że niezależnie od okoliczności, w których dochodzi do napaści seksualnej, tj. czy w łóżu małżeńskim, czy poza nim, czyn ten stanowi naruszenie cielesnej integralności, pogwałca ponadto prawo do wolności i samostanowienia. Niemniej w kwestii badań kryminologicznych i doniosłości dostrzeżenia nagłośnienia problemu wewnątrzmałżeńskiego wykorzystania seksualnego szczególnie ważny okazał się rok 1982 – podówczas na rynku wydawniczym pojawiła się książka D.E.H. Russell pt. *Rape in Marriage*, podejmująca wyłącznie zagadnienia związane z problematyką zgwałcenia w mał-

nr 3, s. 174.

³⁰ A. Susek-Kaczyńska, *Przemoc seksualna w związkach małżeńskich. Nadinterpretacja badaczy czy przemilczane fakty?*, „Niebieska Linia” 2013, nr 4/87, s. 10, cyt. za: J. Helios, W. Jedlecka, *Współczesne oblicza przemy. Zagadnienia wybrane*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2017, s. 22.

³¹ M. Tubisz, *Przemoc seksualna w małżeństwie* [w:] K. Szczechowicz, E. Żywucka-Kozłowska (red.), *Horyzonty przemy. Zagadnienia prawne i psychologiczne*, KPP Monografie, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Wydział Prawa i Administracji, Olsztyn 2017, s. 123.

³² D. Rode, *op. cit.*, s. 28.

³³ K. Jankowska, *Zgwałcenie w małżeństwie jako forma przemy domowej według prawa karnego* [w:] K. Szczechowicz, E. Żywucka-Kozłowska (red.), *Horyzonty przemy. Zagadnienia prawne i psychologiczne*, KPP Monografie, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Wydział Prawa i Administracji, Olsztyn 2017, s. 51.

żeństwie³⁴. Jak podaje D. Rode, w małżeństwie można wyróżnić trzy rodzaje gwałtu – agresywny, nieagresywny, obsesyjny. Gwałt agresywny, określane również mianem gwałtu z pobiciem, stanowi pochodną ogólnej agresywności partnera/partnerki ujawniającej się w wielu obszarach wspólnego życia. Przemoc seksualna nie jest jedyną formą przemocy, jakiej doświadczają ofiary – są one dręczone, bite, a sprawcy niejednokrotnie są uzależnieni od substancji psychoaktywnych. Z kolei gwałt nieagresywny jest wynikiem rozbieżności pomiędzy małżonkami w zakresie formy i częstotliwości odbywania stosunków seksualnych. Nie jest związany ze stosowaniem przemocy fizycznej. Znamionem dla ostatniego z typów gwałtu małżeńskiego – obsesyjnego – jest permanentna potrzeba doświadczania określonych bodźców, których zaistnienie warunkuje zdolność do osiągnięcia satysfakcji seksualnej. Co szczególnie istotne, sprawcy tego rodzaju gwałtów nie ujawniają swoich osobliwych preferencji, obsesji w pozostałych sferach życia, jednak w sytuacji intymnej mogą stosować względem swoich ofiar przemoc fizyczną³⁵.

Precyzyjne dookreślenie skali zjawiska wewnątrzmałżeńskiego wykorzystania seksualnego jest w zasadzie niemożliwe. Trudności wynikają m.in. z wciąż głęboko zakorzenionych w społecznej świadomości stereotypów odnośnie przemocy seksualnej w małżeństwie. Analiza raportu częściowego, prezentującego wyniki przeprowadzonych na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej badań, wykazała, że w roku 2014 18,3% respondentów uważało, że gwałt w małżeństwie nie istnieje, zaś 4,5% nie miało na ten temat zdania³⁶. Jest to o tyle niepokojące, że jeszcze w roku 2007 14,7% respondentów negowało istnienie możliwości dokonania gwałtu na współmałżonku, a 6,6% uczestników badania nie miało sformułowanej opinii w tym względzie. O dalece posuniętej pobłażliwości ankietowanych świadczy ponadto procentowy rozkład reakcji na stwierdzenie: „W sprawach seksu żona zawsze powinna zgadzać się na to, co chce mąż” – w roku 2007 zgadzało się z nim niespełna 10% uczestników badania, w 2014 już 16,5%. Opiniodawcy zapytani, czy sprawca przestanie stosować przemoc, gdy trafi na właściwego partnera, który nie będzie go prowokować swoim zachowaniem, odpowiadali na przestrzeni lat 2007–2014 w sposób zbli-

³⁴ A. Michalska-Warias, *Zgwałcenie w małżeństwie. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 21.

³⁵ D. Rode, *op. cit.*, s. 29.

³⁶ M. Miedzik, J. Godlewska-Szyrkowa, J. Rutkowski, *Raport częściowy. Zadanie nr 1. Badania porównawcze oraz diagnoza skali występowania przemocy w rodzinie wśród osób dorosłych i dzieci, z podziałem na poszczególne formy przemocy wraz z opisem charakterystyki ofiar przemocy i sprawców*, s. 28–29, <https://www.gov.pl/attachment/af502517-42d0-49e2-a58f-0113b1635a14> (dostęp: 10.07.2020).

żony – niemal co czwarty odpowiadał twierdząco. Tego rodzaju przeświadczenie wprost przerzuca częściową odpowiedzialność za zaistniałą sytuację na ofiarę wewnątrzmałżeńskiej przemocy seksualnej. Idąc tokiem myślenia ankietowanych, gdyby ofiara wykorzystania seksualnego (niezależnie od płci) zgadzała się na częstotliwość i rodzaj zbliżeń, nie zaś „prowokowała” odmową, o przemocy seksualnej w małżeństwie w ogóle nie byłoby mowy³⁷. Konieczny jest również komentarz dla procentowego rozkładu odpowiedzi dotyczących twierdzenia: „Zgłoszenie, że ktoś doświadcza przemocy w rodzinie jest donosicielstwem” (pytanie to, jako dodatkowe, pojawiło się w badaniu przeprowadzonym przez CBOS w 2014 r.). Otóż niespełna 12% respondentów podzieliło ten pogląd, prawie 2% nie miało na ten temat zdania³⁸. Odnosząc się do przedmiotowego zagadnienia, tj. wewnątrzmałżeńskiej przemocy seksualnej, stwierdzić można, że wśród części społeczeństwa, wcale niemałej, istnieje ciche przyzwolenie dla sprawców przemocy – w trosce o swoją reputację nie podjęliby jakichkolwiek czynności, by pomóc ofierze, twierdząc zapewne, że nie czują się upoważnieni, by ingerować w tak osobiste sprawy małżonków.

Z opublikowanego przez CBOS w kwietniu 2019 r. komunikatu z badań dotyczącego przemocy w rodzinie wynika, że procentowy rozkład twierdzących odpowiedzi odnośnie doświadczenia przemocy seksualnej przez osoby pozostające w związku małżeńskim (lub stałym związku partnerskim) jest identyczny dla obu płci i oscyluje na poziomie 2%³⁹, co oznacza, że 2% kobiet i 2% mężczyzn uczestniczących w badaniu było zmuszanych przez swojego partnera seksualnego do współżycia. O istotnej korelacji pomiędzy stosowaniem przemocy fizycznej i seksualnej świadczą wskazania badanych, którzy zadeklarowali, że podczas kłótni ze współmałżonkiem przynajmniej raz zostali przez niego uderzeni – w tej grupie aż 10% przyznało, że było także zmuszanych do seksu.

M. Makara-Studzińska oraz A. Madej, analizując wyniki raportu z badań przeprowadzonych w 2010 r. przez TNS OBOP, wskazały, że aż 23% uczestników wspomnianego badania było zdania, że nie istnieje pojęcie gwałtu dokonanego przez żonę na mężu⁴⁰. Te same badania dowiodły, iż w percepcji 19% respondentów nie istnieje gwałt małżeński polegający na zgwałceniu żony przez męża⁴¹. Z. Izdebski z kolei wykazał, że 27% kobiet oraz 42% mężczyzn popiera

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, s. 33.

³⁹ Centrum Badania Opinii Społecznej, Komunikat z badań. Przemoc i konflikty w domu, s. 8–9, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_048_19.PDF (dostęp: 10.07.2020).

⁴⁰ M. Makara-Studzińska, A. Madej, *Przemoc wobec mężczyzn*, „Hygeia Public Health” 2015, nr 50(4), s. 582.

⁴¹ *Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn. Część I – ra-*

pogląd, jakoby kobieta będąca w stałym związku (w tym w związku małżeńskim) miała obowiązek zaspokajać potrzeby seksualne partnera, bez względu na osobiste potrzeby⁴².

Ofiarami przemocy seksualnej najczęściej – jak podaje O. Borkowska, w 86% wszystkich przypadków – są kobiety. Ta sama autorka nadmienia, iż wskazania, że sprawcą przemocy seksualnej jest mąż oscylują na poziomie 60%⁴³. Interesujących wniosków dostarczyły badania przeprowadzone w 2007 r. przez TNS OBOP na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – spośród wszystkich ofiar przemocy seksualnej aż 78% podało, że sprawcą była żona⁴⁴.

Ponieważ doświadczanie przemocy seksualnej ze strony współmałżonka jest przestępstwem sporadycznie zgłaszanym organom ścigania, zaprezentowane powyżej dane traktować należy z dużą dozą ostrożności, skłaniając się ku ostrzeganiu ich w kategoriach dolnej granicy, ledwie zasygnalizowania rzeczywistej skali problemu. Powody, dla których ofiary nie nagłaśniają tego, co ich spotkało, to: obawa przed reakcją otoczenia, np. zlekceważenie, niedawanie wiary ich słowom, wszak utrzymywanie intymnych relacji ze współmałżonkiem stanowi integralną część małżeństwa, a ofiara stawia bardzo poważne zarzuty osobie, która w założeniu powinna być jej najbliższa. Nie bez znaczenia jest również fakt, że ofiara i sprawca najczęściej wspólnie zamieszkują, wychowują dzieci, jest pomiędzy nimi sieć wzajemnych powiązań i zależności. Osoba pokrzywdzona wstydzi się położenia, w jakim się znalazła, często winę za zachowanie partnera przypisuje sobie. Oprawca nie widzi w swoim zachowaniu niczego złego, zarzuca współmałżonkowi/współmałżonce niewystarczające umiejętności czy niedbałość o jakość pożycia. Nierzadko ujawnienie i nagłośnienie przemocy seksualnej w małżeństwie odbywa się na zasadzie „słowo przeciwko słowu”. Ofiary przemocy seksualnej w małżeństwie, o czym pisze D. Rode, są często bierne, uległe, odczuwają wysoki poziom lęku, co z kolei

port z badań ogólnopolskich. Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, s. 18, https://archiwum.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1-2010_%20Raport-ogolnopolski_K-M_01-03-11.pdf (dostęp: 10.07.2020).

⁴² Z. Izdebski, M. Łukaszek, *Etyczne aspekty badania przemocy seksualnej*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2017, nr 2, s. 120.

⁴³ O. Borkowska, *Skala przestępstwa zgwałcenia w Polsce* [w:] J. Piotrowska, A. Synakiewicz (red.), *Dość milczenia. Przemoc seksualna wobec kobiet i problem gwałtu w Polsce*, Fundacja Feminoteka, Warszawa 2011, s. 16.

⁴⁴ *Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie oraz opinie ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie. Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej*, s. 32, https://www.niebieskalinia.pl/spaw/docs/wyniki_badan_20071113_obop.pdf (dostęp: 10.07.2020).

predestynuje je do częstszego doświadczania przemocy, a tym samym utrudnia poszukiwanie pomocy⁴⁵.

Podsumowanie

Małżeństwo, jak pisze A. Pryba, stanowi załóżek nowej rodziny⁴⁶, rodzina z kolei jest podstawową komórką społeczną. Jakość małżeńskich relacji wpływa zatem na funkcjonowanie całej rodziny. Przemoc seksualną w związku małżeńskim należy uznać za jeden z najjaskrawszych przykładów patologii, za podważenie stabilności rodziny. Wykorzystanie seksualne współmałżonka jest chorobą toczącą związek, mającą ujemne następstwa nie tylko dla partnerów, ale także dla ich bliskich – źle funkcjonujące małżeństwo to niewłaściwie funkcjonująca rodzina, zaś dobrze funkcjonująca rodzina jest najlepszym sposobem utrzymania ładu społecznego⁴⁷.

Małżonkowie obowiązani są do wspólnego pożycia, którego istotnym elementem jest utrzymywanie relacji intymnych. Mają oni prawo oczekiwać od siebie nawzajem zaspokojania potrzeb seksualnych, a tym samym można mówić o istnieniu w małżeństwie domniemania ogólnej zgody na utrzymywanie relacji seksualnych⁴⁸. Gdyby sprowadzić pożycie małżeńskie wyłącznie do kategorii obowiązku, stałoby to w sprzeczności z podmiotowym traktowaniem człowieka – człowiek jest wartością nadrzędną, nie można traktować go jako środka do realizacji celu (w tym wypadku: dostarczenia satysfakcji seksualnej współmałżonkowi, z absolutnym pominięciem własnych możliwości i potrzeb).

Intymne relacje w małżeństwie są nie tylko obowiązkiem, ale przede wszystkim prawem, które warunkuje zaspokojenie potrzeb psychicznych – np. afiliacji, bezpieczeństwa, obdarzania uczuciem itp. Bezwzględne dążenie do uzyskiwania zaspokojenia seksualnego kosztem współmałżonka stoi ponadto w sprzeczności z zasadą równości w związku – w przemocy seksualnej bowiem nie tyle chodzi o sam akt seksualny, co o wyraźne zaznaczenie nadrzędności jednej osoby nad drugą, o zaakcentowanie przewagi.

Najczęściej treścią przemocy seksualnej w małżeństwie jest zgwałcenie. W przypadku przestępstwa zgwałcenia przedmiotem ochrony jest przede wszystkim wolność seksualna jednostki, w tym również wolność seksualna mał-

⁴⁵ D. Rode, *op. cit.*, s. 36.

⁴⁶ A. Pryba, *Małżeństwo i rodzina w dobie polskich przemian*, „Forum Teologiczne” 2011, nr 12, s. 192.

⁴⁷ M.I. Słomczyńska, *op. cit.*, s. 79.

⁴⁸ A. Michalska-Warias, *op. cit.*, s. 18.

żonków⁴⁹. Niezależnie od dobrowolnie przyjętych na siebie przez małżonków ograniczeń tej wolności (w szczególności co do wyboru partnera seksualnego po zawarciu związku), w momencie zawarcia małżeństwa małżonkowie w gruncie rzeczy zachowują prawo do decydowania o swoim życiu płciowym. Realizacja zobowiązań wynikających z pozostawania w małżeństwie, w tym podtrzymywania intymnej więzi fizycznej, nie może być w żaden sposób wymuszona⁵⁰.

Zgwałcenie i wymuszenie innej czynności seksualnej na współmałżonku godzi ponadto w założenia obustronnej akceptacji, dążenia do wspólnej satysfakcji z życia seksualnego, nieszkodzenia zdrowiu. Stosowanie przemocy seksualnej ukierunkowane jest wyłącznie na realizację potrzeb jednej ze stron, mianowicie sprawcy. Ofiara doświadcza w takiej sytuacji szeregu traumatycznych emocji mogących przełożyć się na pogorszenie stanu zdrowia (zarówno fizycznego, jak i psychicznego).

Satysfakcjonujące dla każdej ze stron pożycie małżeńskie silnie koreluje z trwałością i jakością relacji. Konsensualność w zakresie obcowania płciowego rozwija i umacnia pomiędzy partnerami silne więzi emocjonalne, a te z kolei przekładają się na pozytywny stosunek do innych nieseksualnych dziedzin życia, wspierając i potęgując ich jakość⁵¹. Małżeństwo jako instytucja o szczególnej społecznej doniosłości, zapewniająca zrodzenie i wychowanie następnych pokoleń oraz przekazywanie im dziedzictwa kulturowego i materialnego, winno być przedmiotem szczególnej troski. Dzieci wychowywane przez rodziców w atmosferze wzajemnego szacunku z dużym prawdopodobieństwem powielą ten model w życiu dorosłym. Można pokusić się o twierdzenie, że dbałość o relację małżeńską w każdej jej sferze jest swoistą lokatą na przyszłość – nie tylko dla małżonków, ale też dla ewentualnego potomstwa, które przekaze wyniesione z domu rodzinnego wartości i wzory zachowań następnym pokoleniom.

Stosowanie przemocy seksualnej wobec współmałżonka (czy kogokolwiek innego) to przejaw patologii, którego nie można tłumaczyć jakimikolwiek warunkowaniami kulturowymi. Wykorzystanie seksualne w związku małżeńskim jest bowiem problemem o charakterze transgranicznym, ponadnarodowym. Kultura i związane z nią obowiązujące na danym terenie normy postępowania, bazujące na krzywdzie drugiego człowieka, są niczym innym jak przykładem dehumanizacji. W ocenie autorki niniejszej pracy nie może być normą coś, co jest jednoznacznie złe, co urąga godności drugiej osoby. Dopóki ów pro-

⁴⁹ R. Krajewski, *op. cit.*, s. 239.

⁵⁰ T. Smyczyński, *Integralność człowieka w świetle jego statusu rodzinnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1988, z. 2, s. 27.

⁵¹ M. Komorowska-Pudło, *Satysfakcja seksualna małżonków a jakość ich relacji w innych sferach funkcjonowania w związku*, „Kwartalnik Naukowy” 2014, nr 4(20), s. 163.

blem nie będzie wolny od przekłamań i stereotypów, dopóty będzie rósł w siłę. Trzeba pamiętać przede wszystkim o tym, że nie jest to twór sztuczny, wyimaginowany na potrzeby wzbudzenia sensacji bądź przekierowania uwagi, ale realny problem, za którym kryją się setki ludzkich tragedii. Ponadto problem przemocy seksualnej w związku małżeńskim wymaga większej uwagi badawczej – zarówno w Polsce, jak i za granicą. W szczególności istnieje niewiele badań dotyczących problemu wykorzystywania seksualnego mężczyzn w małżeństwie.

Bibliografia

- Borkowska O., *Skala przestępstwa zgwałcenia w Polsce* [w:] J. Piotrowska, A. Synakiewicz (red.), *Dość milczenia. Przemoc seksualna wobec kobiet i problem gwałtu w Polsce*, Fundacja Feminoteka, Warszawa 2011.
- Centrum Badania Opinii Społecznej, *Komunikat z badań. Przemoc i konflikty w domu*, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2019/K_048_19.PDF (dostęp: 10.07.2020).
- Dakowicz A., *Powodzenie małżeństwa. Uwarunkowania psychologiczne w perspektywie transgresyjnego modelu Józefa Koźmieleckiego*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Warszawa 2014.
- Dąbrowska Z., *Małżeństwa w Polsce współczesnej. Studium empiryczne*, „Roczniki Socjologii Rodziny”, *Rodzina w czasach szybkich przemian*, 2001, t. 13.
- Diagnoza zjawiska przemocy w rodzinie w Polsce wobec kobiet i wobec mężczyzn. Część I – raport z badań ogólnopolskich. Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej*, https://archiwum.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/_public/1-2010_%20Raport-ogolnopolski_K-M_01-03-11.pdf (dostęp: 10.07.2020).
- Dobieszewski A., *Przyczyny i przejawy patologii społecznej*, „Polityka i Społeczeństwo” 2004, nr 1.
- Gumińska I., *Rodzinne uwarunkowania percepcji małżeństwa przez młodzież akademicką*, „Pedagogika Rodziny” 2015, nr 5(4).
- Helios J., Jedlecka W., *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2017.
- Herudzińska M.H., *Stereotypy dotyczące zjawiska przemocy we współczesnej rodzinie polskiej*, „Studia z Teorii Wychowania” 2019, nr 3(28).
- Izdebski Z., Łukaszek M., *Etyczne aspekty badania przemocy seksualnej*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2018, nr 2.

- Izdebski Z., *Seksualność Polaków na początku XXI wieku. Studium badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
- Jankowska K., *Zgwałcenie w małżeństwie jako forma przemocy domowej według prawa karnego* [w:] K. Szczechowicz, E. Żywucka-Kozłowska (red.), *Horyzonty przemocy. Zagadnienia prawne i psychologiczne*, KPP Monografie, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Wydział Prawa i Administracji, Olsztyn 2017.
- Jaworska A., *Leksykon resocjalizacji*, Impuls, Kraków 2012.
- Jedlecka W., *Formy i rodzaje przemocy*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie” 2017, z. XI.
- Komorowska-Pudło M., *Satysfakcja seksualna małżonków a jakość ich relacji w innych sferach funkcjonowania w związku*, „Kwartalnik Naukowy” 2014, nr 4(20).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. poz. 483).
- Kotlarska-Michalska A., *Małżeństwo jako związek, wspólnota, instytucja, podsystem i rodzaj stosunku społecznego*, „Roczniki Socjologii Rodziny” 1998, t. X.
- Kotowska M., *Zjawisko patologii społecznej w ujęciu kryminologicznym*, „Studia Prawnoustrojowe” 2009, nr 9.
- Krajewski R., *Prawa i obowiązki seksualne małżonków. Studium prawne nad normą i patologią zachowań*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Kubanek A., *Interdyscyplinarne ujęcie przymusu*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne” 2015, nr 12.
- Makara-Studzińska M., Grzywa A., Turek R., *Przemoc w związkach między kobietą a mężczyzną*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2005, nr 14(2).
- Makara-Studzińska M., Madej A., *Przemoc wobec mężczyzn*, „Hygeia Public Health” 2015, nr 50(4).
- Michalska-Warias A., *Zgwałcenie w małżeństwie. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Miedzik M., Godlewska-Szyrkowa J., Rutkowski J., *Raport cząstkowy. Zadanie nr 1. Badania porównawcze oraz diagnoza skali występowania przemocy w rodzinie wśród osób dorosłych i dzieci, z podziałem na poszczególne formy przemocy wraz z opisem charakterystyki ofiar przemocy i sprawców*, <https://www.gov.pl/attachment/af502517-42d0-49e2-a58f-0113b1635a14> (dostęp: 10.07.2020).
- Mielnik S., *Mężczyzna jako ofiara przemocy domowej*, „Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich” 2010, nr 3, Konferencja Rzecznika Praw Obywatelskich „Przeciw przemocy domowej. Ręce są do przytulania” 22 lutego 2010 r.

- Migała P., *Wybrane elementy patologii społecznej w aspekcie ich uwarunkowań*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2011.
- Mordwa S., *Dysproporcje przestrzenne wybranych zjawisk patologii społecznych w Łodzi* [w:] A. Suliborski, M. Wójcik (red.), *Dysproporcje społeczne i gospodarcze w przestrzeni Łodzi. Czynniki, mechanizmy, skutki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.
- Polacy wobec zjawiska przemocy w rodzinie oraz opinie ofiar, sprawców i świadków o występowaniu i okolicznościach występowania przemocy w rodzinie. Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej*, https://www.niebieskalinia.pl/spaw/docs/wyniki_badan_20071113_obop.pdf (dostęp: 10.07.2020).
- Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie* [w:] B. Urban, J.M. Stanik (red.), *Resocjalizacja. Tom 2*, PWN, Warszawa 2008.
- Pryba A., *Małżeństwo i rodzina w dobie polskich przemian*, „Forum Teologiczne” 2011, nr 12.
- Rode D., *Gwałt w związku małżeńskim*, „Chowanna” 2005, nr 1.
- Rostowski J., Rostowska T., *Małżeństwo i miłość. Kontekst psychologiczny i neuropsychologiczny*, Difin, Warszawa 2014.
- Słomczyńska M.I., *Patologie społeczne w kontekście kryzysu współczesnej rodziny*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 8.
- Smoczyński T., *Integralność człowieka w świetle jego statusu rodzinnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1988, z. 2.
- Szymańska-Pytlińska M., Beisert M., *Diagnoza niedojrzałości psychoseksualnej sprawców przestępstw seksualnych wobec dzieci jako wyznacznik opracowania programu ich psychoterapii*, „Psychoterapia” 2016, nr 3(178).
- Tubisz M., *Przemoc seksualna w małżeństwie* [w:] K. Szczechowicz, E. Żywucka-Kozłowska (red.), *Horyzonty przemocy. Zagadnienia prawne i psychologiczne*, KPP Monografie, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Wydział Prawa i Administracji, Olsztyn 2017.
- Żak-Łykus A., Nawrat M., *Satysfakcja seksualna, życiowa i partnerska*, „Family Forum” 2013, nr 3.

SEXUAL VIOLENCE IN MARRIAGE AS AN EXAMPLE OF PATHOLOGY

Summary

One of the special forms of interpersonal relationships is marriage. The quality of the functioning of the marital relationship is closely related to the proper course of sexual life. The aim of the study was to explore the phenomenon of intra-marital sexual violence, based on the study of the literature on the subject and the analysis of the results of research carried out by the TNS OBOP and the CBOS, presenting the views of adult Polish residents on the phenomenon of violence and its scale family occurrence. The obtained data do not fully reflect the scale of the phenomenon, and the conducted research is a partial study. This is due to from slender reporting of experiencing the sexual violence on the part of the spouse and social perception, sometimes even negating the possibility of rape or other sexual activity not approved by the intimate partner.

Keywords: marriage, sexual violence, rape, pathology, norm.